

מאמר ביקורת

אהוד שפרינצק

אלטלנה : הרהורים פוליטיים מקץ שלושים שנה

שבכוחם ליצור אלימות פוליטית, למשטר, שבעיני משקיפים זרים הפך להיות לדוג-מה לקונצנזוס אופרטיבי מרשים. רק בשנים האחרונות החלו להיחשף פרטים עובדתיים רבים והחל להצטבר מידע מהימן על שנה קריטית זו. ספריהם של אורי ברנר ושלמה נקדימון על פרשת אלטלנה*, שיצאו ל-אחרונה, מספקים ללא ספק נדבך חשוב לבחינתה המחודשת של שנת המפתח. ספרי ברנר ונקדימון לא צמחו בחלל הריק. בעשר השנים האחרונות התפתח בארץ סגנון חדש של כתיבה פוליטית - חשיפת פרשיות העבר. הציבור המשכיל בכלל והשכבה בעלת המודעות הפוליטית בפרט גילו לשמחתם כי לשם פריקת המתח היום-יומי על ידי קריאת מותחן פוליטי מרתק או נבירה בפרשיה היסטורית סבוכה אין יותר צורך לרעות בשדות זרים ולסגוד במקדשים של סופרים מכובדים כאדגר סנואו, ברברה טוכמן, ויליאם שיירר או תיאודור וייט. ההיסטוריה הצינונית, מס-תבר, מלאה באישים רבי-עצמה וצבע ובאירועים דרמטיים, שאינם נופלים בנפתר-ליהם ובתהפוכותיהם מן המורכבות והמופ-לאות שבעלילות אומות העולם. כך קרה כי שמות כגון מיכאל בר-זוהר, שבתאי טבת, אורי מילשטיין ועמוס אילון חדרו לתודעה הציבורית לא בזכות היותם עתו-נאים מעולים או אנשי מדע מובהקים אלא

בתודעה הציבורית מזוהה שנת 1948 כשנת מלחמת השחרור, שנת הקמת מדינת ישראל והגשמת חזון הציונות. זוהי ללא ספק שנה בעלת חשיבות היסטורית גדולה מבחינה מדינית, צב-אית ודיפלומטית כוללת. הרבה פחות מוכרת לציבור הרחב הפוליטיקה של שנת 1948. למרות שאף פעם לא היתה שנה "משעממת" בהיסטוריה של ישראל ה-מודרנית, דומה שלא הייתה שנה כל כך פו-ליטית מבחינת האינטנסיביות שלה, ותרו-מתה לטוח הארוך. הבוחן את הפוליטיקה הישראלית לפני 1948 לא יוכל להתעלם מן הפילוגים החריפים, החשדנות העמו-קה, הקונפליקטים הבלתי-מרוסנים ובמיו-חד מן האלימות הפנימית על רקע אידי-אולוגי שאפיינו את התקופה. מי שמתבונן על הפוליטיקה הישראלית שלאחר 1948 יוכל לזהות בה מחד את שורשי מאבקי העבר ולהתרשם מאיך מן הפרלמנטריזם המסודר, שהושלט בה והטביע את חותמו במשך שנים ארוכות. מסתבר אפוא שתוך שנה אחת, עם השגת הריבונות הפוליטית, חל בפוליטיקה הישראלית מהפך גדול. השאלה המעניינת אשר שנים רבות הייתה סתומה בעיני החלק המכריע של הציבור היא כיצד התרחש כל זה? כיצד חלה הטרונספורמציה הגדולה שאפשרה את המעבר מבקעים אידיאולוגיים עמוקים

* אורי ברנר, אלטלנה - מחקר מדיני וצבאי, הוצאת הקיבוץ המאוחד 1978. שלמה נקדימון אלטלנה - הוצאת עידנים, 1978.

מפניי, מנחם, וית'ס ים (ה) אלהיים, 14, 1980.

של הנוסטלגיה הציונית הבלתי-מפוענחת. הופעתם הסימולטנית של שני החיבורים, פרי עטם של סגן מפקד הפלמ"ח לשעבר ושל עתונאי חרוץ ויועצו של ראש הממשלה, תורמת מבחינה זו רבות לדה-מיסטיפיקציה ולדה-מיתולוגיזציה של כל הפרשה.

בהחיותם את פרשת אלטלנה על כל מורכבותה ודרמטיותה הצליחו נקדימון וברנר לקרב את הקורא הישראלי לדינמיקה המורכבת של מאורע, שמבחינת איכות המשתתפים בו דומה כי לא היה שני לו בתולדות ישראל הפוליטית והצבאית. ברטרנספקטיבה של שלושים שנה, ממש לא יאומן שהיה יכול להתרחש, ואכן התרחש, אירוע אחד שבו לקחה חלק אקטיבי כל הצמרת הפוליטית של מדינת ישראל מאז ועד היום. עם קצת הומור ניתן להציג את פרשת אלטלנה כחטא הקדמון של ישראל הפוליטית, שלא נסלח לה עד עצם היום הזה. על עם ישראל נגזר ביוני 1948 לסבול מיד שלטונו הקשה של כל מי שהשתתף באירוע המרתק. שום מאורע אחד בהיסטוריה הפוליטית המודרנית שלנו לא הביא בכפיפה אקטיו-בית אחת את דוד בן-גוריון, מנחם בגין, משה שרת, לוי אשכול, יצחק רבין, משה דיין, ישראל גלילי, יגאל אלון, איסר הראל, שמעון פרס, ולצדם את יעקב מרידור, חיים לנדאו, שמואל כץ, עזר ויצמן ועוד רבים אחרים. כאשר קראתי את ספרי ברנר ונקדימון לא היה לי ספק כי לחידון העולמי על הציונות ניתן יהיה להוסיף שאלת מפתח קשה ביותר: מי מן המנהיגות ההיסטוריות לא היה שם? התשובה היא גולדה מאיר, אשר נשלחה שבוועים קודם לגייס כספים בארה"ב. במשך הרבה שנים נראה היה כאילו יהיה ל"חוק הברזל של אלטלנה" יוצא דופן אחד, ארכיאולוג ירושלמי צנוע בשם יגאל דיין אבל נמוס, אלת הנקמה ההיסטורית, לא סלחה לעם

בשל כושרם לחשוף דמויות או פרשיות עלומות בצורה מכובדת, מתועדת ועם זאת מלאת דרמה ומתח. קשה לומר על מחברים אלה כי הפיקו עבודות מדעיות — מבחינת התאמת חיבוריהם לכללים הפורמליים של דיסציפלינה מדעית. ברם החיבורים שפרסמו בשנים האחרונות מייצגים, כמכלול, דרגת מהימנות גבוהה הרבה יותר מהזכרונות הסלקטיביים או הכיסוי המגמתי של הכותבים הפוליטיים שקדמו להם. בשלבם עבודה אמפירית המבוססת על מקורות ראשוניים עם ראיונות אישיים רבים ואינטואיציות פוליטיות מעולות הצליחו מחברים אלה להוסיף נדבך לידע המצטבר אודות התפתחות הפוליטיקה הישראלית. זאת עשו למרבה הפלא (ואולי לא?) ללא השתייכות מוסדית לעולם האקדמי ומבלי שיזדקקו לשפתו הסטרילית, ז'רגון, או מערכותיו הסימבוליות. עם הופעת צמד החיבורים אודות "אלטלנה" נוסף נדבך חשוב לא רק להבנת 1948 כשנה פוליטית אלא אף לסוג זה של ספרות.

עד להופעת שני הספרים על "אלטלנה" הייתה פרשת אניית הנשק של אצ"ל — מן התפוחות שבמורסות העבר — מנותקת לא במעט מן הפוליטיקה של 1948. בשל רגישות הנושא והמשקעים העמוקים שהו-תיר הייתה פרשת אלטלנה נושא לאיזכורים סלקטיביים של בני-פלוגתא פוליטיים. הללו גייסו את תמונת הספינה העשונה בחוף תל אביב, "התותח הקדוש", גאומן הפתתי רוני-הדמעות של מנחם בגין והאקט של "הריגת יהודים בידי יהודים" לניגוחים אידיאולוגיים בעלי עצמה רבה. בשנותיה הראשונות של המדינה נעשה הדבר בדרך כלל בנאומי בחירות או התנגשויות מילוליות בכנסת. בעשור האחרון עברה הזירה לסימפוזיונים סגורים (בדרך כלל של מפקדי צה"ל) או לשולחנות מרובעים בעיתונות. כך או כך הצטרפה הפרשה לאט לאט לתיבת פנדורה העמוסה

ישראל את חטאו הקדמון, ובסתו 1977
הזחילה גם אותו לממשלה.

הקורא הביקורתי לא יתקשה למצוא
נקודות חולשה מסוימות בשני החיבורים,
דבר שאכן נעשה על ידי רוב הביקורות
שהופיעו עד עתה בעיתונות היומית. במס-
גרת זו זוהו הזיקות האידיאולוגיות הבר-
רות מדי של המחברים לשני המחנות הידי-
בים, אי-היכולת לקבוע באופן אובייקטיבי
וסופי את "האשמים", הדגשות יתר של
עובדות מסוימות והצנעת אחרות, נטיית
נקדימון לדרמטיזציה מופרזת וכיצא בזה.
לכל אלה יש להוסיף את פליאתנו מהמודל
הקוגניטיבי הפשטני שעל פיו ניגש אורי
ברנר לשאול את שאלותיו. ברנר, שעשה
עבודה היסטורית מרשימה, לא ניסה —
למרבה התימהון — להשיב על השאלה
הפשוטה: "מה אירע בדיוק בפרשת "אלט-
לנה" ?", אלא לענות על השאלה המוזרה:
"האם על פי המידע, שזרם והצטבר בידי
הנהגת המדינה ובמיוחד בידי דוד בן
גוריון, ניתן היה לראות בפעולת האצ"ל
כעין מרד ? והאם משום כך ניתן להסתכל
על השימוש בכוח נגד האצ"ל כדיכוי
המוצדק של מרד בתנאי שעת חירום ?".
השאלה נראית לי תמוהה ומערכת הטיעון-
נים שבעקבותיה מסורבלת ומעייפת משום
שהיא מבוססת על מודל "צמחוני" א-
פוליטי. מודל זה בוחן דמויות כדוד בן-
גוריון, ישראל גלילי, לוי אשכול ויגאל
דין כאילו היו חברי הכשרה מגויסת של
הפלמ"ח המתכנסים בחורשת משמר העמק
ליד המדורה למשפט פומבי על שאלת
אלטלנה. במקום להתייחס לאישים אלה —
כפי שהיו באמת — חיות פוליטיות המוט-
רדות על ידי שאלה אחת בלבד, חיסולה
המהיר של הפרישה (הבלתי-לגיטימית לגבי
דידם) במצב מלחמה, מתייחס אליהם ברנר
כאל שופטי צדק. הקורא שלא צמח במסור-
רת המורלית של הפלמ"ח, הנח"ל ותנועות
הנוער החלוציות יוצא מותש לחלוטין

מהעיקוב אחר התפתלויותיו הצדקניות של
ברנר. גם אלה שצמחו במסורת זו היו
מסתדרים יפה ללא העמודים 288—343
("דיון"), וללא הכתיבה המאולצת המוביי-
לה לדיון זה.

ברם, מעבר למה שנאמר, חובה לקבוע,
כי תועלתם של חיבורי ברנר ונקדימון
לדה-מיסטיפיקציה הפוליטית של שנת הק-
מת המדינה, היא רבה ביותר. ככזאת היא
מגמדת כל ביקורת אפשרית, במיוחד על
רקע העובדה כי שני המחברים לא כתבו
את חיבוריהם על מנת "לעבות" את רשי-
מת פרסומיהם האקדמיים. תועלת זו, כך
נראה לי, באה לידי ביטוי בשני מישורים,
ההיסטוריוגרפי והפוליטולוגי.

אשר למישור ההיסטוריוגרפי מציגים ב-
פנינו שני המתברים בפירוט רב את כל של-
בי הפרשה עצמה, למן רכישת אניית הנשק,
השגת הנשק עצמו, מערכת התקשורת שפ-
עלה בין מפקדת האצ"ל בארץ ונציגיו בצר-
פת ועד להפלגתה לארץ, עגינתה בחוף כפר
ויתקין, פיצוזה בחוף פרישמון בתל אביב
וחיסול הפרישה האצ"לית. הגילויים
המעניינים במסגרת זו הם לדעתי המידע
המפורט על הענקת הנשק ללא תשלום
על ידי אנשי ג'ורג' בידו בצרפת, עיקוב
הש"י באירופה אחרי פעילות האצ"ל
ודיווחיו ארצה, וכן תיאור חילוקי הדעות
הפנימיים בתוך מפקדת אצ"ל בארץ, ובין
מפקדה זו ונציגיה באירופה בשאלת קבלת
מרות המדינה החדשה. לא פחות משכיל
הוא המידע שנאסף, במיוחד ע"י ש. נקדי-
מון, בשאלת הנכונות להפעיל רבות מיחי-
דות צה"ל על מנת לשבור את האצ"ל,
והסרבנות הנוקשה שבה נתקלה נכונות זו
מצד דרגים שונים בצבא. מידע זה, פרט
להיותו מאלף לגופו, יאפשר בעתיד להרי-
בה סטודנטים וחוקרי קביעת-מדיניות לז-
רות את תהליכי קבלת-ההחלטות והבי-
צוע בשנה הגורלית של הקמת המדינה,
תהליכים שללא ספק אופיינו על ידי תנאי

לחץ, אי-בהירות ואי-ודאות.

כאשר בוחנים את ספרי ברנר ונקדימון מנקודת ראות פוליטולוגית, מצויה, לדעתנו, תרומתם העיקרית בכך שהם מספקים לחוקר הפוליטי מידע השופך אור על הנקודה החשובה ביותר בפרשה זו, היינו, מה הייתה דרגת הסבירות שאכן תתרחש הפרשה בד"ר שמתרחשה ושתוליד אלימות פוליטית וצבאית. זוהי שאלה שהחוקר המדיני, בניגוד להיסטוריון המתאר, חייב לתת עליה את דעתו. הסבר עניין זה איננו עולה כפי שסבורים המחברים — מחשיפת העובדות וסיפורן, אלא מניתוחן. הוא כרוך עמוקות בפסיכולוגיה הפוליטית של הפרישה ובתגובה לה. הוא ניתן לזיהוי רק אם מפענחים את טיפוסי העמדות הפסיכואי-דיאולוגיות של כל הצדדים לקונפליקט. ללא זיהוי זה נשארים הדינמיקה הפולי-טית של אירוע אלטלנה וההכרעות של 1948 בלתי מובנים.

מתוך הספרים עצמם, ומתוך מידע משי-לים המצוי כיום בידנו דרך הביורגריפיה של בן-גוריון, פרי עטו של מיכאל בר-זוהר, זיכרונות ותיקי האצ"ל ומחקרי יע-קב שביט על האצ"ל והתנועה הרוויוז-ניסטית, נראה כי בפרשת אלטלנה באו לידי ביטוי אופרטיבי ארבעה טיפוסי עמ-דות שונים.

(א) עמדת "הפורשים" כלפי הנהגת היישוב המאורגן — דהיינו הנהלת הסוכ-נות והועד הלאומי.

(ב) עמדת השמאל הפועלי בהנהגת היישוב כלפי "הפורשים".

(ג) עמדתו המיוחדת של דוד בן-גוריון כלפי "הפורשים".

(ד) עמדת נציגי היישוב האזרחי — חברי הקואליציה הזוטרים של המוסדות הלאומיים כלפי "הפורשים".

אשר לעמדה הראשונה (לא אתיחס בניתוח זה לוריאציה המיוחדת של לח"י), הרי על סמך כל המידע שבידינו, ברור,

כי בניגוד למקובל, לא הייתה הנהגת אצ"ל בארץ שרויה בקונפליקט של לגי-טימציה עם הנהגת היישוב. מנחם בגין, יעקב מרידור ואחרים (אם כי לא כולם — למשל עמיחי פאגלין) לא הטילו ספק בל-גיטימיות המוסדות הלאומיים. על כן גם לא תכננו מרד. הם חלקו על מדיניות הנהגה הלאומית כלפי השלטון הבריטי וטענתם בעקבות זאת הייתה, שבתקופת המאבק הלאומי ולפני הקמת שלטון ריבוני עברי מקובל על הכל, זכותם לחלוק על דרכי המאבק בבריטים ולפעול לפי הבג-תם הם. מבחינה לגלית (ובגין היה ונשאר תמיד לגליסט) לא ראו בכך הפרת חוק אלא סירוב להיכלל בקונצנזוס היישובי הולונטרי. לא היה להם ספק כי אם תוקם המדינה יהיה עליהם להתפרק. עם הקמת המדינה גילו נכונות מלאה להתפרק, ברם, מאחר שסברו ולא בלי הצדקה, כי תרמו תרומה רצינית לתהליך השחרור הלאומי, האמינו כי לא יהיה זה מוצדק לדרוש מהם התפרקות אולטימטיבית מיד עם הקמת המדינה, ללא שיבטחו לאנ-שיהם המתגייסים לצה"ל מספר ביטחונות. מעורים באוירה הפוליטית של התקופה, ליוו את המו"מ בסגנון פומבי דמגוגי ומריד וסברו בצדק ש"הבחורים" זקוקים להגנה בשטח (דהיינו בצבא) בפני מי שעד הקמת המדינה היו מבחינה אופרטיבית יריביהם המרים. לזכותם צריך לומר שידעו יפה במה מדובר. ב-15 למאי היה צה"ל צבא בלעדי, מאורגן ומסודר רק במקום אחד, בחזונו של ראש הממשלה דוד בן גוריון. בשטח והלכה למעשה, צה"ל לא היה כזה ולא יכול היה להיות כזה. הוא היה בסך הכל "התגנה" המורחבת שקיבלה שם חדש. מצב החימוש והציוד של יחידות רבות בתוכו היה ירוד. שום קריטריונים כלליים לאספקת מינימום של ציוד ללוחמים בכל גזרה ואיזור לא גובשו ומכל מקום לא מומשו. קשריהם האישיים של מפקדי חזי-

תות, מח"טים ומג"דים, כמו יכולת האלתור שלהם, קבעו הרבה למי יהיה נשק, ציוד אישי, ציוד יחידתי וכיו"ב, ולמי יהיה פחות או בכלל לא. עם כל הרצון הטוב, לא היה אפילו בכוח התחייבויות חמורות סבר של בן-גוריון, גלילי ואשכול וצמרת משרד הביטחון להבטיח שבשטח ובגזרות רבות לא ייותרו גדודי ופלוגות האצ"ל — יריבי האתמול — ללא אספקה, ציוד וכיו"ב. על הרקע הזה היה בהחלט מקום, לדעת ראשי האצ"ל, למו"מ עקשני ביותר, שבו יובטחו לאנשיהם תנאי הצטיידות סבירים מהנשק והציוד שהם עצמם השיגו באירופה במא-מץ לא קטן. היה זה המינימום שמפקדת האצ"ל יכלה לעשות עבור אנשיה, שעם הנשק שבדיהם לא עמדו לצאת לתמרונים אלא לקרב לחיים ולמות. ניהול המשא ומתן העקשני עם אנשי משרד הביטחון לא היה ולא נתפס על ידי מפקדת האצ"ל, גם לאחר הכרזת המדינה, כאקט בלתי-לגלי או בלתי-לגיטימי.

העובדה המכרעת, מנקודת הראות הפסי-כואידיאלוגית במערכת היחסים שנוצרה הייתה עם זאת, שאם הנהגת האצ"ל לא שללה את לגיטימיות ההנהגה היישובית ולא תכננה שום מרד, הרי זו, ההנהגה היישובית, שללה מאז ומתמיד ובצורה נח-רצת את לגיטימיות הקיום של אצ"ל. בעי-ני המרכיב הדומיננטי של ההנהגה היישובית — אנשי תנועת העבודה — לא הייתה לאצ"ל אף פעם זכות קיום. המושגים "פרישה" ו"פורשים" קיפלו בתוכם תמיד, גם לפני הכרזת המדינה, עמדה נחרצת של דה-לגיטימציה. ההנהגה הפועלית לא הייתה זקוקה למקרה אלטלנה על שרשרת אירועיו האומללים כדי שתחשוד באצ"ל ובמזימותיו. היא היתה מתובנת לכך מבחינה פסיכואידיאלוגית. מאז סוף שנות השלושים היה הארגון הצבאי הלאומי, שיצא נגד "ההבלגה", תופעה חורגת וחס-רת זכות קיום. הוא היה בנה האופרטיבי

של תנועה פשיסטית בלתי-לגיטימית המא-יימת דרך קבע על ההגמוניה הצודקת של "הציונות העובדת". רק על הרקע הזה אפשר להבין, למשל, את הקלות היחסית שבה נתקבל "הסזון הגדול".

עם זאת, לצורך הדיוק אפשר לאבחן בין שני טיפוסים של דה-לגיטימציה ביחס לאצ"ל. האחד, דוגמטי נחרץ וחסר פשרות וגמישות, השני פרגמטי וגמיש. הראשון אפיין את מנהיגות מפ"ם, אחדות העבודה וחלק מאנשי מפא"י והשני אפיין את עמ-דת דוד בן-גוריון. בן-גוריון המוניסט והצנטרליסט ודאי לא אהב את הרביזון-ניסטים בכלל ואצ"ל בפרט. ברם בהרבה שלבים של הקריירה הפוליטית שלו הוכיח שצרכי השעה, ולא דוגמטיות חסרת-תקנה, הכתיבו את התנהגותו. על אף שהיה זה הוא, אשר לאחר רצח ארלוזורוב כינה את ז'בוטינסקי בשם ולאדימיר היטלר ונלחם נגדו בשצף קצף בארץ ובגולה, היה הוא היחיד מכל מנהיגות הפועלים שהיה מוכן ב-1934 לשבת עם מנהיגי הר-ביזוניסטים בניסיון לגשר על הפערים. בהודמנויות לא מעטות עמד בן-גוריון מאחורי שליחויות אליהו גולומב ואחר כך ישראל גלילי אל ראשי האצ"ל והלח"י. בן-גוריון היה גם אדריכל הברית המשול-שת בין ארגוני המחתרת בתקופת "תנועת המרי". נכונות הפשרות והויתורים של בן-גוריון לארגוני הפורשים לא הייתה, עם כל האמור בזאת, רק עמדה של אי-הסכמה ואי-אמון כלפיהם. עם כל היותה פרגמטית היא הייתה עמדה נחרצת של דה-לגיטימציות. לפיכך, ערב הקמת המדי-נה, כמו בימים שלאחריה, לא היו לבן-גוריון ספקות באשר למקומם של הפורשים. בניגוד לעמדת אנשי אצ"ל, שעליהם להב-טיח את עתיד אנשיהם בצבא לפני שית-פרקו, גרס בן-גוריון שעליהם להתחסל מיד וחשד חשדות עמוקים בכונותיהם הנסתרות.

הנתון, שהכתיב את המתכונת הבן-גוריונית היחסית כלפי אצ"ל, את המשא-ומתן הממושך שניהלו אתם י גלילי, לוי אשכול ואחרים, לא היו ספקות ראש הממשלה לגבי הארגון הצבאי הלאומי, אלא העמדה הפסיכואידאולוגית הרביעית במערכת היחסים הפוליטיים שנתרקמה סביב הפרשה — עמדתם של החוגים האזרחיים ואנשי "המזרחי". לגבי דידם, כשור-תפים הוותיקים לקואליציה של מועצת המדינה הזמנית, לא היה אצ"ל ארגון בלתי-גליליסטי וחסר זכות קיום. בעיניהם היה האצ"ל ארגון פטריוטי — אם כי ארגון בלתי אחראי חסר תבונה מדינית ובעל פנאטיות של בנים סוררים. אף פעם לא שנאו את אצ"ל בעצמה הקנאית של תנועת העבודה ולא ראו בו ארגון פשיסטי היטלריסטי. כל הנתונים שבידינו מראים כי גורמים אלה, שייצגו בממשלה הזמנית אישים מכובדים כגון יצחק גרינבוים, פרץ ברנשטיין, משה שפירא והרב מיימון ומפלגותיהם, לא היו מקבלים חיסול רדיקלי של הפרישה לפני שמוצו כל דרכי ההתדברות והפשרה. מאחר ומשבר קואליציוני בראשיתה של המדינה, ותוך כדי הפלישה הערבית היה בלתי רצוי לו, נאלץ בן-גוריון לנהל עם אצ"ל משא ומתן מייגע — אותו משא ומתן מפורסם שנוהל בשטח על ידי ישראל גלילי ועל משמעותו חלף-קות הדעות עד היום. אלמלא האיום הפוטנציאלי של הגורמים האזרחיים לא היה בן-גוריון מחכה עד לעגינת אניית הנשק בחוף כפר ויתקין, מסתיר מהללו את כל השתלשלות הפרשה עד אז ומשאיר בספק את שאלת פירוק הנשק עד לרגע האחרון. הרבה קודם לכן היה נותן את הפקודה לפירוק האצ"ל ומשתמש בכל האמצעים הדרושים על מנת להשיג מטרה זו. רק בשל החשדנות העקשנית של השותפים נאלץ היה לחכות עד הרגע האחרון, עד שיוכל להציג את פעולותיהם כפוטש של ממש.

לא ייסורי מצפוננו של "הזקן" ולא דיווחי הש"י הם שהכתיבו את המהלכים המרכזיים בפרשת אלטלנה, אלא אילוצים פוליטיים ובעיות עיתוני. עקרונית, וכדאי שהנקודה תודגש, נשאר בעיני בן-גוריון התותח, שהטביע את אלטלנה, "התותח הקדוש". אף פעם אחת מאז 1948 ועד יום מותו לא הביע דוד בן-גוריון חרטה בעניין אלטלנה. שלא כמספר מתומכיו, לא ניסה להתחבא תחת הטענה שהוטעה על ידי אישיות בכירה (גלילי) ממש כשם שאף פעם לא הביע חרטה על "הסוון" או על רדיפות אחרות שרדף את "הפורשים". הטעות המכרעת בפרשת אלטלנה — טעות שבשיקול דעת — לא נעשתה אפוא על ידי אנשי משרד הביטחון, למן השר ועד לעוזריו. היא נעשתה על ידי צמרת אצ"ל ובגין בראשה — אם כי נעשתה בתום לב ולא בודון. הללו, שבעצמם לא היו נתונים בקונפליקט של לגיטימציה עם השלטון, לא תפסו ברגע המכריע מי עומד מולם — או יותר נכון — באיזו קונסטלציה הם מצויים. הם "קראו" את הקרב לא נכון. הם אמנם היו ונשארו חשדניים ומרירים כלפי הנהגת היישוב, אבל משום שלא שללו את הלגיטימציה שלה, לא תפסו למלוא העומק את היחס השלילי הנחרץ כלפיהם. לבגין קשה היה להאמין שבן-גוריון יפעיל נגדו את הצבא אם רק יעניק לו את התואנה. מבחינה זו לא למד משגיאת ה"סוון". עד פרוץ אי-רועי הדמים של אלטלנה לא תפס נכונה שבתמונת העולם של תנועת העבודה כמעט כמו בתמונת העולם של השלטון הבריטי — הוא היה ונשאר טרוריסט פשיסטי חסר זכות קיום. הוא לא העלה על דעתו כי ההשקפה במשא ומתן עם גלילי לא נבעו משיקולים לגופם של דברים אלא מקונסטלציה פוליטית קואליציונית. האמת המרה הייתה שבן-גוריון ערך כמנהגו את ניתוח המקרה הגרוע

ביותר והמתין כל הזמן להתגשמותו. ראש הממשלה חיפש תואנה הולמת שתבלום את טענות שותפי הקואליציה הזוטרים. מהמי-דע שבידינו ברור שלמקרה זה הוכן כבר הכל: לא רק סוללת תותחים אלא גם חיל האויר, חיל הים, הפלמ"ח וכל יחידה נאמנה אחרת של צה"ל.

בנקודה זו נעוץ אפוא עיקר טענתו, שפרשת אלטלנה לא הייתה פרי השתלשלות מקרים אומללה אלא עימות בעל סבירות גבוהה של התרחשות. אילו הייתה סימטריה והדדיות בין יחס בן-גוריון להנהגת אצ"ל ויחס הנהגת אצ"ל לבן-גוריון, כי אז הייתה סבירות נמוכה להתלקחות מאבק מזוין. אילו למשל היה זה משבר של אימון הדדי ותו לא (כפי שהיה היחס בין אצ"ל והחוגים האזרחיים), היה כל העניין נמשך זמן מה אולם מסתיים בפשרה—שכן היה בסיס פסיכואידאולוגי משותף. אילו הייתה זאת שלילה הדדית של לגיטימציה גם אז קטן היה הסיכוי לשפיכות דמים. אז הייתה הנהגת אצ"ל נכנעת מהר לאולטימטום של בן-גוריון לא בשל טוב לבם של המשתתפים אלא בשל שיקול פשוט של יחסי הכוחות, שלא הותיר לה שום סיכוי. זה בערך מה שקרה שלושה חדשים מאוחר יותר, לאחר רצח ברנדוט. הרצח המהמם של מתווך האו"ם (בידי אנשי לח"י) סיפק לבן-גוריון — גאון העיתוי הפוליטי — הזדמנות פז להשתיק את שותפיו הקואליציוניים גם בעניין שאריות האצ"ל שעדיין התקיימו, וניהלו כל הזמן מו"מ מייגע עם ועדה ממשלתית מיוחדת בראשות יצחק גרינבוים. אולטימטום בן 24 שעות לכניעה ללא תנאי נשלח בהזדמנות זו גם להנהגת אצ"ל, ואכן, כששיעור אלטלנה חרות היטב בזיכרונם ובהבינם את יחסי הכוחות, לא היססו הללו ולא משכו שוב את המשא ומתן. תוך 24 שעות חדל הארגון הצבאי הלאומי להתקיים. פרשת הדמים של אלטלנה פרצה רק בשל חוסר הסימטריה שבין

העמדות — מתונה של אצ"ל, קיצונית של בן-גוריון. אי-סימטריה זו לא הייתה, כפי שסבור אורי ברנר ורבים כמוהו, פרי אירוע אלטלנה עצמה. היא קדמה להם והייתה משוקעת עמוק בעמדות הפסיכואידאולוגיות של הצדדים.

כאשר מעמידים את הגיונה הפוליטי של סיטואציה אלטלנה על מכונו מתאפשרות עוד שתי הערכות לגבי אירועי 1948 כשנה פוליטית. האחת, הערכת האישיה הפוליטית של דוד בן-גוריון מול זו של מנחם בגין. השנייה, תרומת 1948 לחיסול הקיצוריות הפוליטית המשמעותית בישראל למשך עשרים השנים הבאות. באשר לראשונה, מופיע דוד בן-גוריון — ולצורך זה לא היינו זקוקים בהכרח לברנר ונקדימון — כשילוב הקלסי של האריה והשועל בניתוח "הנסיך" למקיאבל, "חיה פוליטית" בה"א הידיעה, אכזרית, נחרצת, חסרת היסוסים ובעלת כושר עיתוי יוצא מן הכלל. למען הצדק אולי רצוי למתן במקצת הערכה זו ולדבר על "נסיך יהודי". המדובר הוא בחיה פוליטית, שנוסף לתכונותיה אלו הונעה תמיד על ידי אמונה נבואית עמוקה בצדקת פעולתה ועל ידי התחושה חסרת הערעור שהיא והצדק ירדו מן השמיים כרוכין יחדיו.

את ההערכה הזאת אי-אפשר להצמיד בבשימה אחת גם למנחם בגין, הן לחיוב והן לשלילה. למרות כל הרטוריקה והדמגוגיה המרדנית שלו יוצא בגין מפרשת אלטלנה כיהודי טוב ואדם בעל לב חם. על סמך כל המידע המצוי כיום בידינו ברור, כי הוא לא תכנן מרד ולא זמם מזימות רעות. את המשא ומתן על חלוקת נשקה של אלטלנה גיהל בהירותו נתון בין שני לחצים מוסריים חזקים ביותר: החובה להבטיח מעבר תקין ובטוח לאנשיו — הלוחמים שבטחו בו במשך שנים — אל ההגנה, שהפכה מבחינה פורמלית לצה"ל, ותחושת הצורך למנוע מלחמת אחים. ברם, אם

של עידן בן-גוריון התרחשה עוד אפשרות אחת של פריצת אלימות פוליטית מכוונת בקנה מידה גדול וגם בה היו הדמויות הראשיות דוד בן-גוריון ומנחם בגין. המקרה אירע בתקופת הפגנות השילומים ב-1952. אולם השיא הפוטנציאלי לא התרחש, כמקובל לחשוב, בעת ההפגנות בירושלים ב-8 בינואר, עת נגרר קהל רב, בלי תכנון מוקדם, להשליך אבנים על הכנסת, אלא כחודשיים מאוחר יותר, ב-25 במרץ. מפלגת "חרות" עמדה אז לקיים עצרת גדולה בככר מוגרבי בתל אביב ועל פי המידע שזרם לידי שירותי הביטחון, תוכננה הסתערות שלאחר מעשה על בניין הועד הפועל של ההסתדרות ומרכז סולל בונה. שוב פעל בן-גוריון בנחרצות. על פי הוראתו גייס עוזרו אל-חנן ישי בחשאי חטיבת מילואים מבני הקיבוצים, ואלה פוזרו, לבושים אזרחית ומצוידים באלות, בין המתקהלים. בלהט הנאומים דאג ישי להעביר לבגין, הניצב על הבמה, "שדר" עדין שהציבור שבו מדובר ממתין לפרובוקציה על מנת לעשות סדר. הפעם כבר לא היה למפקד האצ"ל מתקופת אלטלנה שום ספק מי עומד מולו. הזיכרון היה עדיין טרי. בגין הורה להמוני הנאספים להפגין בשקט ובכך נסתיים העניין.

כאשר באים אנו אפוא לסכם את פרשת אלטלנה, הרי מנקודת ראות הניתוח הפוליטי היא הייתה ללא ספק אקורד השיא של סדרת העימותים הגדולה בתקופת היישוב בין שתי תת-תרבויות הפוליטיות הדומיננטיות של התקופה, תנועת העבודה והתנועה הרביזיוניסטית. הסדרה שהחלה עם רצח ארלוזורוב נסתיימה ברצח ברנדוט ועברה בדרכה גם את "הסזון הקטן" ו"הסזון הגדול". כל הפרשות הללו נבעו, בסופו של חשבון, מפרשנות שונה שפירשו שני המחנות היריבים את התופעה. שכינו דן הורוביץ ומשה ליסק בספרם, מיישוב

בגין האדם יוצא מפרשת אלטלנה בציונים גבוהים, לא כך בגין המדינאי. בגין, מסתבר, לא ניחן באינסטינקטים החייתיים הבן-גוריוניים, בכושר העיתוי המופלא בהערכת המצב הנכונה וביכולת האלתור. עד הרגע האחרון לא קלט את האיתותים הפוליטיים הנכונים ולא הבין מי עומד מולו. הבעיה היא שהיה לו מספיק זמן לכך, שכן לא היה זה עימות ראשון שלו עם בן-גוריון. כבר מפרשת אלטלנה ניתן להסיק את מה שהרבה ישראלים גילו מחדש מאז מאי 1977: שמבחינת המשקל הפוליטי, ועל אף זכויותיו הרבות של ראש הממשלה הנוכחי, הרי מדובר בשתי רמות שונות לחלוטין של כישורים פוליטיים. באשר לתרומת 1948 לחיסול הקיצוץ-ניות הפוליטית בישראל, קשה להגזים בחשיבות הנחרצות הבן-גוריונית לעיצוב היציבות של הפוליטיקה הישראלית. הטיפול באגירת הנשק אולי נעשה בצורה אכזרית אבל הוא יצר תקדים חסר-עמימות של טיפול נחרץ בהתנהגות בלתי-לגלית. ראש הממשלה הראשון לא השאיר ספק בלב יריביו דאז ומתנגדיו פוטנציאליים אחרים בעתיד, מה יקרה אם וכאשר תיעשה פנייה לקיצוניות בלתי-לגלית ואלימה. הוא הבהיר, למען הדיוק, שבכל מקרה של ספק יפעל כדין בית שמאי ולא כדין בית הלל. הפוליטיקה הישראלית לאחר אלטלנה שוב לא יכלה לדמות לזו שהייתה לפנייה וכבר הוזכרה תגובתה המהירה של הנהגת אצ"ל לשדר ההתפרקות שהועבר אליה לאחר רצח ברנדוט. ד"ר ישראל אלדד, קנאי פוליטי בעל פוטנציאל רציני ביותר של קיצוניות פוליטית, אולי לא התייחס ישירות לבעיה הפוליטולוגית שלפנינו אולם ודאי לא טעה כאשר מנקודת הראות של "העם" שלו כתב מספר שנים לאחר מכן ב"סולם" כי "ביום אלטלנה נשבר פוחו של העם (היהודי-גשה במקור!)". בהיסטוריה הפוליטית

למדינה: "סמכות ללא ריבונות". עיקר התופעה היה נעוץ בכך שהיישוב גיבש לעצמו מערכת פוליטית בעלת מרכז רב-עצמה וסמכות, ללא שהשיג ריבונות לג-לית פורמלית. בעקב זאת ראתה את עצ-מה האליטה הפוליטית של תת-התרבות הדומיננטית — מנהיגות תנועת העבודה — כאוטוריטה הלגיטימית היחידה, בעוד שיריבתה הרביזיוניסטית לא קיבלה את הפרשנות המקסימליסטית הזאת. בראייה לאחור אין צל של ספק, שפרשת אלטלנה

הייתה הדרמטית מכל העימותים ואף הטר-גית מכולם. ברם לגופו של עניין ניתן להג-דיר אותה במושגים של כמעט נס. על רקע הסבירות הגבוהה שאכן תפרוץ, נראה לי כי בסך הכול, היה המחיר ששולם זול-יחסית. שנים רבות קשה היה לומר זאת, היום זה אפשרי. התוחח שהטביע את אלטלנה אכן היה קדוש אולם לא משום שעשה מה שעשה למונרו פיין ואנשיו אלא משום שנשאר יחיד ושאר חמישה פגוי טיווח חדל לירות.